

KİVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

İnsanın varlığı təbiətdə fərqli və çox şeyləri ifadə edir. Bəzən insan varlığı təbiətlə ziddiyyət təşkil edir. Elə onun fərqi də bundadır. Çünki hər zaman üstünlük fərqi, fərqi isə ziddiyyətdən doğulmuşdur. Kainatda iki cür hərəkət mövcuddur. Bunun biri təbii, digəri isə iradi hərəkətdir. Bütün aləm təbii hərəkətlə dönmür, daha doğrusu, yaşayır. Çünki yaşamanın qayəsi və göstəricisi hərəkətdir.

İnsan da aləmlərin bir üzvü olduğu üçün o da hərəkətin təbiətinə sahibdir. Lakin kainatda olmayan, lakin və yalnız insanda mövcud olan qeyri-təbii, yeni iradi hərəkət insana ikinci bir yaşam, daha dəqiqi, paralel bir həyat bəxş elədi. Bu həyatın adı isə əqli və mənəvi həyatdır. İnsandan başqa heç bir canlı belə bir yaşam tərzinə malik deyil.

Bu paralelliyin ana xəttini isə heç şübhəsiz ki, elm təşkil edir. Əlbəttə, yaranışın qayəsi elmdir. Yeni elm təbiətdə zəif mövcuddur. Lakin onun bilgi halında üzə çıxması təbii yox, iradi hərəkətin məhsuludur.

O zaman belə çıxır ki, elm bilgidir. Əslində isə belə deyil. Çünki təbiət haqqında bilgi başqa canlılarda da mövcuddur. Hətta, bitkilərdə və heyvanlarda təbiət bilgisi insandan daha çox, daha sürətli və daha mexanikdir. Yox, elm sadəcə bilgidən ibarət deyil. Elm bilginin emalıdır, istehsalıdır, inkişafıdır, əlavəsidir, sistemidir, nəzəri əsasıdır... bunlar hamısı doğrudur. Lakin mənim üçün elm ilk növbədə mənəvi hadisədir. Yeni insan yaradıcılığıdır. Mən hər zaman elmi incəsənətin bir parçası hesab etmişəm. Maddi ehtiyacdan öncə elmə qarşı mənəvi ehtiyac duyulur. Alim elmdən zövq alır, onu bir rəsm, simfoniya, poema kimi yaradır. Mənə elə gəlir ki, insanın digər canlılardan fərqi və üstünlüyü də məhz elə bundadır. İnanmıram ki, hər hansı bir elm adamı, ortaya qoymaq istədiyi nəzəri sistemi ən başından bəri məqsədlə, hədəflə və planlı şəkildə, yeni gələcəyi düşünərək, istehsalata fayda vermək istəyi ilə ortaya qoysun. Bu zaman alimə lazım olan ən vacib, ən birinci, ən məcburi keyfiyyət olan ilham gəlməz. Alim öz elmi kəşfinə şəir kimi, musiqi kimi başlayır. Elm ilk növbədə təxəyyüldür, imkansızlara doğru açılan romantik ciğirdir. Nə Tomas Edison, nə də Nikola Tesla həvəs və eşq ilə keçirdikləri yuxusuz gecələrdə heç zaman düşünməzdilər ki, bir gün onlar istehsalatda və biznesdə rəqib olacaqlar. Onlar heç bir zaman təsəvvür edə bilməzdilər ki, cəmiyyət elmi biznesə çevirəcək. Zamanda səyahətin mümkünüyü haqqında düşündən Tesla, bunu hər halda, orta əsr Hindistanına gedib, oradan qızıl küplər götürmək üçün etmirdi. Elmin doğuluşu bu deyil. Elm belə doğulmur. Sonra nəyə çevrilirsə çevrilsin, onun yaranmasının şərti bu deyil. Hakimiyət və güc sahibləri başından bəri dünyəvi, maddi düşüncələrlə alimləri laboratoriyalara həbs edə bilirlər və bunu edirlər də. Lakin laboratoriya küncünə həbs etmək üçün öncə bir alim lazımdır. Alimlik isə hakimiyətdəkilərin düşüncə sistemi ilə əmələ gələn bir şey deyil. Yeni varlığın birinci şərti doğuluşdur ki, dediyimiz kimi, elm biznesdən doğulmur. Əksinə, biznes elmdən doğulur.

Elm klassik və akademik düşüncənin məhsuludur. O, heç bir zaman populyar kultürün bir parçası ola bilməz və olmur da. İncəsənət, obrazlı dillə ifadə etsək, simfoniya kimi doğulub, pop mahnısı kimi həyatına davam edə bilər. Elm isə bunu bacarmır. Hər bir hakimiyət nümayəndəsi, əgər

istəsə, şair, rəssam, bəstəkar ola bilər. Lakin elm istəməklə olmur. Çünki onun təməlinə istək yox, təbiətin özü yatır. Elm Tanrının yaradıcılığıdır! Nəticədə, onun daşıyıcısı olan insan da müdhiş bir yaradıcılıq əsəridir.

Lakin elmlə incəsənəti bir araya gətirmək və ya gətirə bilmək çox böyük bir hünərdir. Yeni məsələn, Leonardo Da Vinçi həm alim, həm rəssam deyildi - alim rəssam idi. Rəsm əsərlərini elmlə, çertyojlarını isə fırça ilə çəkirdi. Dediyimiz kimi, həm elə, həm belə olmaq olar. Məsələn, insan, Əbdülqadir Marağayı kimi, elmdən bir anlıq ayrıldığı zaman şəir yazı bilər və yaxud da rəsm çəkə bilər. Lakin elmi şeirlə, musiqini elmlə vermək çox paradoksal və sensasion bir şeydir! Da Vinçi bunu bacardı. Məhz elə buna görə də, onun əldə etdiyi çoxlu sayda elmi nailiyyətlər elə layihə olaraq gündəliklərində qaldı. Çünki o, özü belə istəyirdi. Səbəbi isə çox sadədir. Məsələn, o, döyüş tankının, hətta helikopterin layihəsini cizdiqdan az sonra anladı ki, bu layihələr çox tez bir zamanda güc sahiblərinin əlində biznesə çevriləcək, onların gücünü daha da artıracaq. Ya da, öz gündəliklərində də qeyd etdiyi kimi, dənizlərin dibində saatlarla, hətta günlərlə nəfəs almadan qala bilmənin elmi yollarla mümkünüyünü icad etdikdən sonra, birdən ağına gəlir ki, dəniz quldurları gəmilərin altını dəlmək üçün bundan rahatlıqla istifadə edə bilərlər. Elə buna görə də, Leonardo Da Vinçi tarixdə ən

nə sərkərdədir ki, heç bir zaman məğlub olmur. Heç elmə qarşı dirənişlər də hər zaman axşamların romantikası kimi məsum deyil. Məsələn, bu dirənişin öncüllərindən olan din, şam işığında mistik ibadəti qorumaq üçün elmə qarşı çıxmır. Onun dərdi Tanrı haqqındakı əfsanələri qoruyub saxlamaqdır. Çünki dinin mövcudluğu buna bağlıdır. Necə ki, məşhur bir romanda deyildiyi kimi, əgər Tanrının varlığı elmlə sübut ediləcəksə, o zaman dinə nə qalır? Lakin yenə də deyirik ki, bütün dirənişlər faydasızdır. Elm nə qədər akademik bir şey olsa da, onun nailiyyətləri çox sürətlə populyarlaşır. Bu faktorun müsbət olduğu qədar də, mənfi tərəfləri vardır. Söhbət, elmin inancı məhv etməsindən gəlir. Əgər inanc məhv olacaqsə, bunun səbəbkarı elm olmayacaq, inancın elmdən məhrum qalması olacaq. Əsl məsələ elmin bilərəkdən parçalanaraq, əsas hədəfdən, hər şeyin vahid bir sistemlə hərəkət etdiyinin elmi yollarla dərk olunmasından yayınır. Məsələn, İsveçrədəki CERN laboratoriyasında yarım əsrə yaxındır ki, kuantum parçacıqlarını toqquşdurub, antimateriya əldə etmək istəyirlər. Yeni yaradılış anını, materiyanın necə və nədən doğulduğunu anlamaq istəyirlər və buna ən yaxın zamanda nail olacaqlar. Dediyimiz kimi, elmə qalib gəlmək olmaz. Lakin gəlin düşüncəyə; orada illərdir çalışan dünyanı ən nəhəng fizikləri eyni anda gələcək biznes projeləri haqqında necə plan qura bilirlər?! Axı buna onların sadəcə, zamanı

Fəxrəddin Salim

lik və kütləvilik tələb edir. Nəticəsiz qalan elm kütləviləşməyən praktikadır. Bu mənada alimlə aləm arasında heç zaman doldurulmayacaq bir uçurum vardır. Məni alimlərin yox, elmin taleyi düşündürür. Elm doğulduğu kimi yaşaya bilsəydi, yeni öz akademizmini, məsumluğunu və romantikasını olduğu kimi kütlələrə transfer edə bilsəydi, nə olardı?! Heç nə! Utopiyadan başqa heç nə! Mənim utopizimim eynilə buna bənzəyir ki, hər kəs klassik musiqini anlayıb sevsəydi, ruhlar, qəlblər və ağıllar başqa cür olar, bəşəriyyətin gələcəyi olduqca xoşbəxt olardı! Lakin bunu düşünmək belə, çox komikdir. Mənə məhz indi məlum olur ki, niyə Bethovenin son sözləri belə olub: "Komediya bitdi!" Bəli, çünki 9-cu simfoniyanın xoralarında istisnasız olaraq bütün insanlığa xitabən "qucaqlaşın, qardaş olun" demək və bütün ömrü boyu bu idealla yaşayıb, o boyda əsərlər yaratmaq həqiqətən də çox komikdir! Ona görə də, öləndə anladı ki, bir utopiya yaşayıb! Onun laboratoriyasında doğulan şey ilə gerçək həyatın tələbləri birbirinə ters mütənəsibdir. Böyüklərə heykəl qoymaq onlara xəyanətdir! Çünki qəlblərdə, beyinlərdə, ruhlarda Hüseyn Cavid yaşayır. O, sadəcə daş, yeni hərəkətsiz, həyatı olmayan bir heykəldir. Halbuki, xitab etdiyi çoxluq onu düşünsəydi, yeni Cavid əfəndi hədəfinə yetişsəydi, indi biz bambaşqa bir toplum iddik!

Füzuli deyirdi ki, elmsiz şeir təməlsiz binə kimdir, tez bir zamanda yığılacaq. Qərribə paradoksdur - Füzuli yaşayır, ancaq sadəcə özü yaşayır, füzulilər yaşamır. Yeni onun adı qaldı, ağızlarda isə dadı qalmadı. Bəşərin damağında Füzuli tamı qalsaydı, Məcnun kimi sevrədi! İstəklər, xəyallar, utopik komediyalar... budur bütün dahilərin əldə etdikləri ən böyük nailiyyət! Fəzl qiyamına qarşı Teymur qılıncı! Hansı qələbə çaldı görəsən - Fəzlin elmi, yoxsa Teymurun hakimiyəti?! Bizcə, bu savaşa bircə qalib var - o da kütləvilik düşüncəsidir. Niyə? Çünki ümumdünya cazibə qanunu belə tələb edir. Hər şey aşağılara doğru çəkilir. Heç bir şey dəniz səviyyəsinə yetişməyə qədər görünmür, dərk olunmur, qəbul edilmir!

Ancaq biz yenə də öz fikrimizdə israrlıyıq. Belə ki, elmin təməlini təşkil edən 4 unsurdur: Su, Atəş, Torpaq, Hava. 5-ci element isə incəsənətdir! Yeni incə düşüncə, bu dörd elementə yaradıcı bir şəkildə fərqli boylara gətirmək. Həmin dörd unsur elmin təməlini təşkil etsə də, elmin özü deyil, sadəcə bilgidir, yeni varlıqdır. Onların əlaqə və ziddiyyətlərini iradi bir hərəkətlə düşüncəyə kəşf etmək, onlara cürətli bir şəkildə müdaxilə etmək isə elmdir, yeni insandır, insan təkəkkürüdür!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kəndli İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

məsum, ən zərərsiz alim hesab edilir. İroniya və gülüş doğursa da, bu fikirlər həqiqətdir. Da Vinçinin elmi ilham və incəsənətin bir parçası olaraq qaldı. İstehsalata keçmədi, biznesə çevrilmədi. Nəticədə Leonardo Da Vinçi Albert Eynşteyn kimi, ömürlük peşmanlığa düşmədi. Zavallı Albert, hardan biləydi ki, onun atom hissəciklərinin hərəkət trayektoriyasını dəyişmək kəşfi nüvə bombasının ilhamvericisinə çevriləcək?

Bəli, elmin təməli, yaranış səbəbi çox məsum, ilahi və romantikdir. Leonardo Da Vinçi də ömrü boyu bu təməl prinsipi qoruyub saxlamağa çalışdı. Bütün həyatı boyunca biznesmen alim olaraq yox, rəssam alim olaraq qaldı. Təbiətin təbiətinə zidd getmədi.

Lakin əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, elm, yeni yalnızca insan ağıllının məhsulu olan bu yaradıcılıq sistemi təbiətdən gəlir, təbii ehtiyacın gətirdiyi axının bir parçası deyil. Elm iddiadır, ilk növbədə. Elə buna görə də mövcud hərəkətə, yeni dolayısı ilə varlığa ziddir. Ancaq bu ziddiyyətdən və onun qələbəsindən qaçmaq mümkün deyil. Məsələn, elektrik lampalarının kəşfindən sonra axşamların, gecələrin gözəlliyi, ideallığı, hüzu-ru və sakitliyi ölüb getdi. Biz bunun nostaljisini nə qədər yaşasaq da, o, yenə də bir nostalji olaraq qalacaq. Çünki elm yega-

yoxdur. Onların beynində belə bir qırıq mövcud deyil. Bu, həm də insan təbiətinə ziddir. Lakin indidən Avropanın ən böyük enerji korporasiyaları artıq tələ qurmuş ovçu kimi marıqdadırlar ki, o quş yuvasından nə vaxt uçacaq! Buna baxmayaraq, bir daha qeyd edirik ki, içəridəki alimləri düşündürən şey bu deyil. Alim biznes planları qurarsa, onun beynində elmə yer qalmaz. Çox heyf ki, mütəəq üstünlük maddi məmnuniyyətin, cannavarlığın, dünyəvi gücün tərəfindədir. Bütün hakimiyyətlər elmdən bir silah kimi istifadə etmişlər. Dəhşətli bir təzad çıxır ortaya - yaradılış anını - böyük partlayışı öz gözləri ilə görmək istəyi hara, həmin kəşfin məhsulunu alıb böyük şəhərlərin enerji ehtiyacını çox ucuz qiymətə ödəyərilmək hara?! Hansı daha doğrudur? İnsanın maddi rifahına xidmət etmək, yoxsa ümumbəşəri məfkurəni kökündən dəyişib, necə deyirlər, dünyanı cəhalətdən qurtarmaq?! İnsanlığa hansı daha çox lazımdır - elmi düşüncə, yeni bir mənada mənəviyyət, yoxsa material-məişət xoşbəxtliyi?! Lütfən, mən bu suallara cavab tapa bilmirəm - bilənlər yardım et-sin!!!

Elmi düşüncə kütləvi düşüncə deyil, kütləvi nəticədir. Fərdlərin ağı kütlələrin həyatına dönüştür. Ancaq bu həyat doğulduğu kimi deyil. Yeni kütləyə elm yox, onun nəticəsi lazımdır. Nəticə isə aydınlıq, sadə-